

‘GA EEN VAK LEREN!’

[Rob van Essen, SCARAB-lezing, Nijmegen, 29 oktober 2021]

Goedenavond. Het is een eer om deze lezing te mogen verzorgen. Ze begint met een scène die zich afspeelt op een oktobermiddag in de vroege jaren tachtig en zal eindigen met het woord ‘hoewel’. Dat woord komt ook eerder al in het betoog voor, dus kijk uit dat u niet te vroeg opstaat.

*

Op een oktobermiddag in 1981 kregen mijn broer en ik een lift van Amsterdam naar Ede van een man in een Opel Kadett. De man was een beetje dik en droeg een spencer met daaronder een geruit overhemd. Wanneer hij sprak, tuitte zijn mond zich tot een klein vlezig toetertje, een verschijnsel dat ik van dichtbij kon bestuderen, want ik zat naast hem. Telkens wanneer hij onder het praten opzij keek, streek zijn slechte adem over mijn gezicht. De man voorspelde dat de wereld grote uitdagingen te wachten stond, dat het gauw gedaan zou zijn met de machtsverhoudingen zoals wij die kenden. Het was aan ons om ons in de wereld te handhaven. Onze vaag-artistieke toekomstplannen veegde hij met een bruusk gebaar weg. We zouden ons zelf moeten kunnen redden, hield hij ons voor, het zou gauw afgelopen zijn met de verzorgingsstaat en dan was het ieder voor zich. We moesten een ambacht leren, iets met onze handen doen. Smid moesten we worden, timmerman, loodgieter! Die ambachten zouden altijd nodig zijn, en zo kon je niet alleen jezelf redden, je beschikte ook over vaardigheden die je te gelde kon maken, die *nodig* waren. Dit natuurlijk in tegenstelling tot de kunsten, die moesten we maar vergeten. Wat hij zelf voor werk deed zei hij niet, en we hebben hem er ook niet naar gevraagd.

Ik kan me dit gesprek nog zo goed herinneren omdat ik het een dag later in mijn dagboek noteerde. Hoewel ik toen toch al niet meer alles wist, getuige de opmerking: ‘behalve smid, timmerman

en loodgieter noemde hij ook nog een vierde beroep maar ik weet niet meer wat dat was.’ Het zal iets geweest zijn dat je met je handen kon doen.

‘Denk erom hè!’ riep de man toen hij ons bij de afrit Ede uit de auto zette. ‘Ga een vak leren!’ Ik ben hem nooit vergeten. Ik ben geen smid geworden, geen timmerman, geen loodgieter, of iets anders waar we in tijden van nood veel aan hebben. Ik sta hier voor u als schrijver, vertaler en recensent.

Toen ik uitgenodigd werd deze lezing te houden, kreeg ik daarbij het verzoek om iets te vertellen over de combinatie van deze drie ...bezigheden zou ik bijna zeggen, het woord ‘beroepen’ klinkt mij toch niet helemaal logisch in de oren – en daar hebben het eerste probleem meteen al te pakken. Ik heb met de gedachte gespeeld iemand in te huren die vanavond vanaf de achterste rij om de vijf minuten ‘Ga een vak leren!’ zou roepen, als herinnering, als kleine ritmische tegenbeweging bij alles wat volgt. Het zou natuurlijk het mooist zijn als ik hiervoor de liftgever zelf had kunnen strikken, en dat is nog bijna gelukt ook, of juist helemaal niet, maar dat is voor later.

Op de uitnodiging voor deze lezing werd niet gesproken over bezigheden of beroepen, maar over ‘rollen’, en dat woord bevalt me wel. Het ging over de rollen die ik speelde ‘in het literaire veld’, en die woorden bevallen me nog beter, want sinds ik Bourdieu heb gelezen hou ik erg van het literaire veld en gebruik ik de term te pas en te onpas. Ik stel me er dan, als het om de Nederlandse situatie gaat, een goed onderhouden veld bij voor, de meeste lijnen keurig recht en op de juiste plaats aangebracht, een speelveld waar breed gelegde ballen traag door oneindig grasland gaan. Dat laatste natuurlijk vooral omdat het zo lekker uitkomt met Marsman. Op zich wordt er niet eens zo slecht gespeeld, en het stadion is best in orde – een stadion van een middenmoter uit de jaren tachtig, met veel reclameborden van lokale ondernemers en een tribune die maar aan een kant van het veld overdekt is, en bij trainingen brommerige oude mannen langs de lijn die zichzelf deskundigheid toedichten en nooit gaan kijken wanneer de vrouwen spelen. Om degradatie wordt

eigenlijk nooit gespeeld, soms wordt zelfs Europees voetbal gehaald maar in de voorrondes van de Nobelcup vliegen ze er elk jaar weer vrij snel uit; er gaan weliswaar verhalen dat een paar keer de halve finale is gehaald, maar hoe dat precies is gegaan herinnert zich eigenlijk niemand meer. Gelukkig zijn er nog een paar goede jeugdelftallen, al komt dat mede doordat als het gaat om leeftijdsgrenzen het begrip ‘jeugd’ op deze club wel heel ruim wordt opgevat.

De vraag was hoe de rollen die ik in dit veld speel elkaar beïnvloeden, als er al van beïnvloeding sprake is. Om die vraag te beantwoorden, moeten we eerst dieper ingaan op die drie rollen.

Het antwoord op de vraag kan ik u trouwens meteen al meedelen: ja, die rollen beïnvloeden elkaar, maar hoe precies is nog niet altijd even eenduidig aan te geven.

Dit jaar is het vijftienvintig jaar geleden dat ik debuteerde dus ik zal in mijn betoog ook de veranderingen meenemen die het veld in die kwarteeuw zijn overkomen. Want er zijn dingen veranderd. Het gras wordt korter gemaaid, de lijnen duidelijker getrokken, gele en rode kaarten worden sneller uitgedeeld – of lijkt dat alleen maar zo, ziet het er vanaf het veld anders uit dan vanaf de tribune? Nieuwe tribunes zijn er in al die jaren in ieder geval niet bijgebouwd, blijkbaar zijn er daarvoor te weinig nieuwe mensen bijgekomen die nog in staat zijn een wedstrijd goed, eh, te lezen.

*

We zullen de rollen een voor een afgaan. De eerste en belangrijkste rol is die van schrijver; als ik alleen vertaler en recensent was geweest, had ik hier waarschijnlijk niet gestaan. Maar god, dan hebben we meteen wel wat te pakken. *De schrijvers! Dat is het meest schunnige, subsidiegrazende, onderkruiperige, ijdele deel van ons volk! Maar die schrijven erop los! Die typen maar voort! Als apen met tien vingers! Die emigreren niet! Die blijven wel zitten in hun grachtengordel of Amsterdam-Zuid, met puisten op hun wangen en beurse schouders van het zichzelf complimenteren!*

Of toch zoiets. Sorry, ik moest even wat zelfhaat overwinnen, en dan kan je maar het best te rade gaan bij W.F. Hermans.

Wat een schrijver precies is, wat het schrijverschap inhoudt, hoe het gedefinieerd wordt, daar hebben we met z'n allen wel een aardig idee van. Als er al een definitie zou zijn, dan, en dat mag wel even benadrukt worden, zou die niet betrekking hebben op een tijdloos iets, een functie die roerloos en onveranderd in de stroom van de tijd hangt.

Omdat ik midden jaren negentig debuteerde, zou ik beschouwd kunnen worden als onderdeel van de literaire generatie die Generatie Nix werd gedoopt, geïnspireerd op Douglas Couplands roman *Generation X*. Omdat mijn debuut vrij onopgemerkt voorbij ging, heb ik zelf destijds binnen die generatie niet veel sporen nagelaten. Mijn enige wapenfeit als onderdeel van die generatie was dat ik, wanneer ik me op boekpresentaties of andere bijeenkomsten voorstelde aan mensen uit het vak, tot diep in de eenentwintigste eeuw werd verward met Rob van Erkelens, een van de grotere namen van die generatie. Telkens wanneer ik iemand hoorde uitroepen 'Ah, Rob van Erkelens', en vervolgens de vraag kreeg of ik destijds niet met Ronald Giphart het literaire tijdschrift *Zoetermeer* had opgericht, nam ik me voor voortaan duidelijker te articuleren wanneer ik me aan iemand voorstelde.

Inmiddels denk ik dat er toen, in de jaren negentig van de vorige eeuw, helemaal geen sprake was van een aparte literaire generatie. Nix's generatie, in plaats van Generatie Nix. Wij waren geen eigen generatie, wij waren het staartje van de Lange generatie van de Grote Drie.

Schrijvers die net als ik geboren zijn in de jaren zestig, zijn, als het om literatuur ging, opgegroeid in de veronderstelde gouden tijd van de jaren zeventig en tachtig, toen literatuur veel aandacht kreeg, kranten, boekenbijlages steeds dikker werden, de literaire bestseller opkwam, schrijvers zich midden in het literaire en politieke discours bevonden en een vanzelfsprekende plek in het culturele domein innamen – dat was de wereld die wij, pubers en adolescenten met literaire aspiraties, om ons heen zagen, dat was de literaire wereld waarin wij ons later zagen figureren. Waarom ook niet, we kenden geen andere.

De Grote Drie (die term zal nog vaker vallen, het is niet anders, ik denk er ook het mijne van maar de term heeft nu eenmaal een impact gehad waar ik niet omheen kan; voor de jongere luisteraars: het gaat hier om Hermans, Reve en Mulisch) – De Grote Drie leefden en publiceerden nog, al verkeerden ze in hun nadagen. We waren opgegroeid met de vanzelfsprekendheden van die periode, en met de ironie, de stoerheid, met de vrijgevochtenheid die tegelijkertijd gevestigdheid inhield.

Natuurlijk waren De Grote Drie van de generatie van onze ouders, de generatie die gevormd was door de Tweede Wereldoorlog, maar het ging ons niet om de periode waarin ze opgroeiden, maar de periode waarin ze schreven, de periode waarin we, nog net, hun tijdgenoten waren. We zagen voor ons hoe we die periode zouden voortzetten, met andere middelen, maar wel in dezelfde wereld als waarin zij zich hadden bewogen, en met dezelfde aandacht van media en publiek. We dachten kortom dat ook in dit opzicht de wereld van onze jeugd zich zou voortzetten met als enige wijzigingen de veranderingen die we zelf zouden aanbrengen.

Zo beschouwd waren wij de kleine broertjes van die Grote Drie, nakomertjes, op onderschriften van familiefoto's te benoemen als 'en dan nog wat klein grut'. De drie grote broers stonden op verre afstand. Tussen ons en hen bevond zich dan nog een verzameling middelgrote broers, met namen als Jeroen Brouwers, A.F.Th. van der Heijden, Frans Kellendonk. Zo staan we daar dan met z'n allen, een lange generatie, de foto begint al te vervagen, sommige gezichten zijn al nauwelijks meer herkenbaar. Allemaal gevormd door de grootste en oudste broers, de jongere broers allemaal ooit met de verwachting in dezelfde wereld te zullen terechtkomen.

Dat ik het bij de uitwerking van dit idee bijna vanzelf over 'broers' heb is natuurlijk geen toeval. Het was een generatie van mannen, het was een mannenclub. Vrouwen mochten lid worden, jazekeer, maar mannen hadden het hoogste woord; wat niet noodzakelijkerwijs altijd samenvalt met het beste woord.

En dat waren we dan, mijn schrijvende leeftijdsgenoten en ik: het staartje van een generatie, kleine dinosaurussen die het bericht

over de nakende uitsterving nog niet tot zich hadden laten doordringen.

Ik overdrijf.

Hoewel.

Wat waren de gevolgen van die late geboorte?

Ontevredenheid, gerichtheid op vroeger. Ontevredenheid over het veranderde literaire klimaat, waarbij we ons dan ook nog eens spiegelden aan in het verleden behaalde resultaten. Als we dachten aan het overweldigende aantal pagina's dat in onze jeugd jaren aan literatuur werd besteed, gingen we er niet alleen van uit dat dat zo zou blijven, maar ook dat wij daarin ooit zouden worden genoemd en beschreven. Dat er in die veronderstelde gouden jaren veel schrijvers buiten de boot waren gevallen of die boot zelfs nooit hadden weten te bereiken, konden we op onze vingers narekenen, maar die berekening negeerden we. Gerichtheid op vroeger vertaalde zich in al dan niet tot verering leidende waardering voor voorgangers en tot een onmogelijkheid afscheid te nemen van, voornamelijk reviaanse, ironie, ook wanneer daarvan bij ondeskundig en overenthousiast gebruik ontegenzeggelijk de lucht van het graf af sloeg. En hoe lam was ook niet de tot in deze eeuw terugkerende vraag naar wie de nieuwe Grote Drie zouden zijn – iets dat altijd weer deed denken aan de in de jaren zeventig steeds weer opduikende vraag welke groep de nieuwe Beatles zouden worden; waarbij dan steevast werd vergeten dat juist de carrière van de oorspronkelijke Beatles de komst van een nieuwe groep met dezelfde impact niet alleen overbodig, maar ook onmogelijk had gemaakt. Iets dergelijks geldt ook voor De Grote Drie, gevormd door de Tweede Wereldoorlog, kinderen van hun tijd, ze liggen in het graf, we blijven de grafrechten keurig betalen.

Wij, de zogeheten generatie Nix-ers, zijn dus nooit zonen van vaders geweest, maar kleine broertjes van veel oudere en veel grotere broers, één grote verzameling die samen een generatie vormden tijdens een periode die nu pas tegen haar einde loopt, misschien niet toevallig in dezelfde tijd waarin de Tweede Wereldoorlog haar prominente plaats in het collectieve geheugen aan het verliezen is.

Pas nu, in de eenentwintigste eeuw, is er volgens mij echt sprake van een nieuwe literaire generatie: de twintigers en dertigers die de Grote Drie alleen nog van naam kennen, net als de veronderstelde gouden tijd, die zich anders verhouden tegenover ironie, en tegenover elkaar en verschijnselen als polemieken; de man-vrouwverhoudingen liggen ook anders. Waar schrijvers van mijn generatie zich verwonderd of verongelijkt genoodzaakt zagen te wennen aan veranderde omstandigheden, is die nieuwe generatie opgegroeid met die omstandigheden, en internet, en met elkaar, en met wat al niet. Elke overgang is diffuus, voltrekt zich nooit op één moment, maar als we het dan toch over overgangen hebben, hier is er eentje aan te wijzen.

Tegelijk voltrekken die overgangen zich in één gebied waarin schrijvers van alle generaties, voor zover ze nog in leven zijn tenminste, door elkaar heen lopen. Op een bepaald moment in de tijd zijn ze ongeacht hun leeftijd allemaal tegelijk schrijver, allemaal op hun eigen manier. Behalve onderdeel van generaties zijn schrijvers ook individuen, die uiteindelijk ook als zodanig gelezen worden – door lezers tenminste, wetenschappers en onderzoekers hebben dan weer hun eigen beweegredenen en indelingen.

Wanneer je dan om je heen kijkt in het literaire domein (ik vermijd inmiddels de term ‘veld’ want onder het schrijven van deze lezing zag ik een tweet van Marc van Oostendorp waarin iedereen met klem werd verzocht de term ‘het literaire veld’ niet te pas en te onpas te gebruiken), als je nu om je heen kijkt in het literaire weiland zie je dat al die individuen elkaar toch allemaal lijken te kennen. Dat zal mede komen door de sociale media waarop naast lezers en medewerkers van uitgeverijen ook veel schrijvers actief zijn. Misschien zou je dan ook niet moeten zeggen dat iedereen elkaar *kent* maar dat iedereen elkaar *volgt* – wat dan, tenminste bij mij, het beeld oproept van die op de binnenplaats van hun gevangenis in een cirkel achter elkaar aanlopende gevangenen die ooit door Van Gogh in grijs- en bruintinten zijn geschilderd. Dat iedereen iedereen kent zal ook in de hand worden gewerkt door het hallucinant grote aantal boekpresentaties en festivals.

Groepsvorming leidt altijd tot eenvormigheid. Als ervaringsdeskundige valt me op dat er een beeld of verwachtingspatroon is ontstaan waaraan je als schrijver geacht wordt te voldoen, alsof hier sprake is van een fabrieksinstelling. Zo wordt er verwacht dat je alles weet over wie welke prijs en nominatie heeft gekregen of is misgelopen, over wie wat over wie heeft gezegd, over wat er onlangs is verschenen, dat elke schrijver de recente ontwikkelingen in de literatuurwetenschap een beetje bijhoudt en vertrouwd is met de terminologie die daarbij hoort, en zeker dat elke schrijver alles wat onlangs in zijn moedertaal is verschenen heeft gelezen, of die productie tenminste een beetje bijhoudt, en dat elke schrijver de bekende klassiekers gelezen heeft en daarbovenop nog een paar onbekende.

Je kan van niemand verwachten dat-ie alles bijhoudt, van mij tenminste niet, hoogstens als het gaat om Engelstalige literatuur, omdat ik die als recensent voor *NRC Handelsblad* een beetje volg. Maar zelfs dan – het valt niet bij te houden, niet alleen omdat er zo onnoemlijk veel boeken verschijnen, maar ook omdat ik het me niet kan veroorloven dag in dag uit op de bank te gaan zitten lezen, niet voor het geld dat een gemiddelde recensent voor een recensie uitbetaald krijgt tenminste. Iedereen verwacht maar van alles van schrijvers en recensenten maar ze denken zelden of nooit écht aan de economische factoren die in hun bestaan een rol spelen. Ook vanavond zal het daar weer nauwelijks over gaan maar we zijn in ieder geval over een niet al te idioot en vergezocht bruggetje terechtgekomen bij de tweede rol die ik speel in het literaire areaal: die van recensent.

*

De recensenten! Dat is het meest schunnige, verlagende, onderkruiperige, azijn vergietende deel van ons volk! Maar die typen er op los! Die oordelen maar voort! Die wanen zich sterren maar hebben geen ballen! Die emigreren niet! Die blijven wel zitten in hun schuttersspuitjes met puisten op hun wangen en blinde ogen van het boeken lezen!

Nou ja. Dat is dan ook weer wat overdreven.

Hoewel.

Ik recenseer sinds 2007. Ik ben er maar zo'n beetje ingerold, ik ben ervoor gevraagd en ik ben het gaan doen.

Je leert het in de praktijk, recenseren, net als schrijven, maar die praktijk begint wel eerder dan je denkt; voor mij begon het recenseren al toen ik eind jaren zeventig als zestien-, zeventienjarige, in de Openbare Bibliotheek van Ede, toen nog gevestigd aan de Stationsweg, elke week de recensies in de opiniebladen las. Je leert het ongemerkt, schrijven en recenseren, en dat vind ik lastig, daarom heb ik ook zo'n moeite om die twee rollen als *vak*, als *beroep*, te bestempelen. Een smid, een timmerman of een loodgieter volgt nog eens een vakopleiding, en gaat bij iemand in de leer, die heeft een diploma waarmee hij kan wapperen.

Als schrijver (sorry, we zijn weer terug bij het schrijverschap, ik was daar blijkbaar toch nog niet helemaal mee klaar) heb je zoiets niet. Al is dat niet meer waar, tegenwoordig heb je Schrijversvakscholen en er is in Arnhem zelfs een hbo-opleiding creative writing. Er zijn dus diploma's! Waardoor tegelijkertijd iets lijkt te zijn ontstaan dat wordt omschreven als 'Schrijversvakschoolproza'. Daar wil ik graag, nu ik u toch spreek, meteen maar even verder op in gaan: die vorm van proza bestaat niet. Ik heb een paar keer een cursus gegeven op een Schrijversvakschool, ik heb herhaaldelijk eindexamenkandidaten van Schrijversvakscholen begeleid met hun eindwerkstuk, nooit heb ik gemerkt dat er een doctrine bestond, nooit zijn mij voorschriften voorgelegd over door mij te propageren opvattingen over stijl en inhoud. Sterker nog, studenten beklagden zich er vaak over dat verschillende schrijvers (want het docentenkorps bestaat uit schrijvers) ze verschillende opvattingen bijbrachten, zodat wat je van de een leerde, door de ander werd verworpen. Er is dus eerder sprake van 'Schrijversvakschoolverwarring' dan van 'Schrijversvakschoolproza'. En daar leren ze dan van.

Dit dus even terzijde.

Hoewel.

De klacht over Schrijversvakschoolproza staat natuurlijk niet op zichzelf, die is afkomstig van degenen die verkondigen dat

schrijven niet te leren is, dat je het allemaal zelf moet doen, dat je het jezelf moet bijbrengen, dat hoogstens het lezen van goede voorbeelden je kan helpen, vaak zijn die voorbeelden *stoere* voorbeelden, van schrijvende loners; je moet het dus zelf doen, tegen de regeltjes van docenten en de maatschappij in. Hier spreekt kortom een uiterst romantische opvatting over het schrijverschap, niet zelden een alcoholgestookte romantische opvatting, en dat is ook iets dat de eerder genoemde Lange Generatie kenmerkt en door de decennia heen verenigt: die uiterst romantische opvatting van het schrijverschap, waarbij de schrijver in wezen een bohemien is, vol grote opvattingen en grote woorden, maar in werkelijkheid verworpen tot dat hybride wezen dat nog steeds overal in het wild is waar te nemen: de bohemien met een beurs.

In wezen liggen hier negentiende-eeuwse voorbeelden aan ten grondslag en ik heb de indruk dat voor de nieuwe literaire generatie die modellen er iets minder toe doen. Misschien is dit wel het wezenlijkste verschil tussen de twee generaties.

Terug naar mijn tweede rol in het literaire graafschap. Er was, het is al even terloops ter sprake gekomen, ook een gouden periode als het om recensies ging, elke week weer boekenbijlagen vol, die ik elke week weer las in de bibliotheek in Ede, in de hoop ooit deel uit te maken van die literaire wereld. Sindsdien is het allemaal minder geworden, meneer. Het *is* ook minder geworden. Toen ik in 2007 begon, was de *NRC* nog een broadsheet, niet lang daarna werd het een tabloid en werden de meeste recensies korter, niet alleen door het gewijzigde formaat, ook omdat het beeld een grotere rol moest gaan spelen, en het wit op de pagina; dit was overigens geen ontwikkeling die alleen *NRC Handelsblad* trof. Verder moesten er op een gegeven moment sterren dan wel ballen worden toegekend. Hoofdredacties zijn daar dol op, boekenredacties en recensenten doorgaans wat minder. De sterren en ballen trekken *zo* de aandacht, dat de doordachte en doorwrochte recensies waar ze boven staan eigenlijk een voetnoot bij die sterren worden, een verklaring en verantwoording achteraf. Dat is niet helemaal wat je als recensent wil.

De grootste verandering speelde zich echter buiten de krantenpagina's af. Door het internet kan nu iedereen zich een

recensent wanen – nee, door het internet kan nu iedereen een recensent *zijn*, we hebben het tenslotte niet over een beschermd functie. Rijp en rot recenseert er maar op los. Ik vind dat eigenlijk niet erg. Als recensent heb ik me nooit beschouwd als een poortwachter die bepaalt wie er wel en wie er niet binnen mag in het rijk der literatuur. Dat is een opvatting uit de veronderstelde gouden tijd. Ik zie me eerder als een recensent die iets zinnigs probeert te schrijven over een boek, zodat anderen daar iets aan hebben, een beeld krijgen van het boek in kwestie of van de schrijver ervan, met als het goed is iets meer achtergrond om boek en schrijver tegen af te zetten, zodat beide goed tot hun recht komen. Het is niet meer, het is niet minder. De burcht van de literatuur kent vele poorten, sommige daarvan worden bewaakt door deskundigen, of mensen die zich daarvoor uitgeven, anderen worden bewaakt door lezers, andere zijn zelfs volkomen onbewaakt, je kunt er zo door naar binnen lopen, en daar ben je dan, in het rijk van de literatuur, wat een wereld zeg, eens kijken hoe het hier aan toe gaat.

Natuurlijk is er verschil tussen verschillende typen recensenten. Maar dat wijst eigenlijk zichzelf, een recensent die voor een krant werkt is niet per definitie oneindig veel beter dan iemand die een eigen boekenblog bijhoudt, het woord van geen enkele recensent is zaligmakend en de lezer is niet achterlijk.

Onder schrijvers zijn recensies in kwaliteitskranten of -tijdschriften nog steeds het belangrijkste. Maar ze zijn er niet meer alleen afhankelijk van. Vroeger kende je als schrijver de dagen uit je hoofd waarop kranten en tijdschriften hun boekbesprekingen publiceerden. Meestal ging het dan om donderdag, vrijdag of zaterdag. Als er net een boek van je uitgekomen was, haastte je je op die dagen naar de dichtstbijzijnde Bruna of Ako om te controleren of je werd besproken. Als het een Amsterdamse Bruna of Ako betrof, moest je eerst een contingent collega-schrijvers opzij ellebogen die op eenzelfde missie waren. Meestal trof je geen recensie aan, natuurlijk. Dan moest je weer een week wachten. En elke week werden de kansen kleiner.

Nu is het beter, er kan elke dag iemand over je werk schrijven, op Goodreads, op Facebook, waar dan ook. Als recensies in grote kranten uitblijven is dat *toch* een troost, en als het even stil is kun je zelf wat posten, en zo blijft je naam genoemd, zo blijf je bestaan als schrijver, de hele week door, maandag tot en met zondag, in tegenstelling tot vroeger, wat een prachtige mooie wereld! Gezond is het natuurlijk niet, maar dat was het schrijverschap sowieso al niet. Want goedbeschouwd is het maar een masochistische bezigheid: je brengt iets op de markt waar niemand specifiek om heeft gevraagd en je bent pas tevreden als iedereen het koopt, leest en goed vindt, als het alom, en positief, besproken wordt, als het op long- en shortlists terechtkomt. Zo organiseer je als schrijver je eigen frustratie en wrok, want hoe groot is de kans dat dit allemaal goed gaat? En als het een keertje min of meer een beetje goed gaat, is dat nog maar één ronde en volgt een jaar of wat later de volgende.

Die frustratie en wrok zorgen voor achterdocht, zeker ten opzichte van recensenten. Achterdocht en samenzweringstheorieën. Maar net zoals er op Schrijversvakscholen geen brandkast is waarin de voorschriften om te komen tot schrijversvakschoolproza worden bewaard, bevindt er zich op de boekenredactie van de krant waarvoor ik werk geen brandkast waarin informatie wordt bewaard over welke schrijvers niet gerecenseerd mogen worden, of aanwijzingen over het aantal ballen dat bepaalde schrijvers maximaal of minimaal moet worden toegekend. Bovendien speelt het toeval een niet te onderschatten rol als het gaat om de vraag of bepaalde boeken al dan niet worden besproken. Maar met toeval troost je niemand. Tegen samenzweringen kan je je nog verzetten, die zijn beledigingen door soortgenoten, het toeval is een belediging door het lot.

Dat ik ook recenseer maakt me als schrijver minder achterdochtig. Dat is al winst. De eigenlijke vraag is natuurlijk of mijn schrijverschap mijn praktijk als recensent beïnvloedt. Ik denk dat ik als recensent redelijk mild ben, en dat zou dan natuurlijk kunnen komen omdat ik beide kanten uit ervaring ken. Ik recenseer en ben gerecenseerd, en dat laatste niet altijd mild. Ik weet wat een recensie kan aanrichten, vandaar dan die mildheid.

Maar ik was volgens mij altijd al een redelijk mild persoon, en zo bekeken zijn die milde recensies dus eerder een gevolg van hoe ik als mens in elkaar steek, en heeft mijn schrijverschap daar weinig mee uit te staan.

Wel heb ik als recensent de neiging te kijken hoe een roman is geschreven, en denk ik dat ik weet wat de auteur op bepaalde momenten van plan is geweest. Als schrijver meen ik dan een blik in het hoofd van mijn collega te kunnen werpen en dingen te herkennen die gelukt of mislukt zijn. Daar moet je mee uitkijken: niet alleen kan je je vergissen in de intenties van de schrijver maar bovendien moet je je recensie niet te technisch maken.

Ik schrijf als recensent eigenlijk zelden of nooit over wat de lezer uit een boek kan halen, wat het boek in kwestie ons zegt over het leven of bepaalde aspecten daarvan, hoe het ons wijzer kan maken, zeg maar de *toepassing* van het boek. (Vroeger bij ons in de kerk was dat het derde en laatste deel van de preek: de toepassing. Met andere woorden: hoe vertalen we het zojuist gehoorde naar het dagelijks leven.) Die zaken, de toepassingen, zijn ook als schrijver niet mijn uitgangspunten. Ik probeer niemand iets bij te brengen, te leren of af te leren. Vermaak en vervoering zijn mijn doel. Ontroering, mag ook. Als ik daarbij iets over het leven zeg ga ik dat niet schrappen, als ik het goed vind brei ik er nog een stuk aan vast, maar het is geen uitgangspunt. De recensent staat niet ver van de schrijver af, geloof ik.

Dat het schrijven van een recensie me meer moeite kost dan het schrijven van fictie heeft hier mee te maken. Bij het schrijven van een roman of een verhaal is het nooit mijn intentie ideeën, opvattingen of meningen door te geven. Associatief kan ik mijn gang gaan, het verhaal vormen en volgen, maar bij een recensie kan dat niet, dan moet ik een mening formuleren, een opvatting hebben. Die heb ik onder het lezen ook wel gevormd, maar om die op een heldere manier op papier te krijgen, zonder clichés, zonder schrijver en boek onrecht te doen, dat is nog lastig genoeg – plus dan nog het feit dat een mening die zich onder het lezen vormt, iets anders is geworden wanneer die eenmaal is uitgehard en eenduidig geformuleerd; en eenmaal vastgelegd ook nog enige autoriteit bezit, omdat het in de krant komt. Bij elke recensie moet ik daar weer aan

wennen. Die mildheid is functioneel, die probeert het harde weer een zacht randje te geven.

Hoewel.

Dat milde moet ik nog wel even relativiseren. Als schrijver heb ik op mijn blog wel eens met gestrekt been uitgehaald naar recensenten die het niet begrepen hadden op mijn werk, of mijn werk niet hadden begrepen. En ook als recensent heb ik wel eens uitgehaald. Je kan ook niet alleen maar mild-waarderende woorden spreken, de lezers weten pas waar je staat als je ook recenseert wat je niet goed vindt. Zo nu en dan moet er wel een tweeballenrecensie tussen zitten, dan ben ik zelf ook weer bij de les. Eén keer heb ik één bal uitgedeeld, dat was toen ik de eerste roman recenseerde van Morrissey, die in zijn vorige incarnatie als zanger van The Smiths een jeugdheld van me was maar zich ondertussen had ontwikkeld tot de nare man die hij misschien altijd al was geweest, maar die vroeger tenminste nog *ons* leed bezong, en nu alleen nog maar zijn eigen. En ons leed was natuurlijk interessanter. Die recensie was een vorm van vadermoord. Ik had nota bene zelf aan de redactie gevraagd of ik het boek mocht recenseren, anders was het waarschijnlijk niet eens gerecenseerd; want dat Morrissey geen begenadigd auteur was had hij met zijn autobiografie al een beetje bewezen. Het was een korte recensie maar ik heb me niet ingehouden, daar ging mijn mildheid.

Het was heerlijk.

Je zou er verslaafd aan kunnen raken. Ik moest denken aan het verhaal van Roald Dahl waarin een jongen die zijn hele leven vegetarische gerechten heeft gegeten, opeens vlees eet.

Je hebt ook veel meer woorden om af te kraken dan om te prijzen, je kan je echt uitleven als je iets afkraakt, ik weet niet wat dat precies over ons zegt. En toch, ik zou het niet elke week willen doen. Het is niet moeilijk en je voelt je even heel tevreden en geweldig. Maar je moet ook aan je ziel denken. Die laatste opmerking meen ik, geloof ik. Niet alles hoeft opbouwend te zijn maar dat betekent niet meteen dat je moet afbreken; je kan ook gewoon je stoeltje in de tuin neerzetten, naar het huis kijken en beschrijven wat je ziet.

*

Vanuit het hoekje dat me door de redactie ooit werd toegewezen recenseer ik niet alleen oorspronkelijk Engels werk maar ook veel vertalingen vanuit het Engels, en er zullen inmiddels ook wel een aantal vertalers zijn die vraagtekens zetten bij mijn mildheid. Maar als ik een vertaling met gebreken lees denk ik altijd aan de lezers die geld uitgeven aan zo'n boek en beter verdienen.

Waarbij we bij de derde rol zijn aanbeland die ik speel in de literaire beemd: die van vertaler.

De vertalers! Dat is het meest schunnige... Nee, nee, nee, dat zijn eigenlijk stuk voor stuk heel aardige mensen, misschien wel de hardwerkendste leden van het literaire jachtveld, die hoef je niet met een Hermans-pastiche over de hekel te halen.

Van de drie rollen die ik in het literaire revier speel, komt vertaler nog het dichtst bij een beroep. Niet qua verdiensten, trouwens; wie zijn bezigheden beperkt tot literair vertalen, zal altijd in een huurhuis blijven wonen, of bij zijn ouders in het schuurtje.

Het vertalen is mij, net als het recenseren, een beetje overkomen. Toen ik me als freelance redacteur min of meer had gespecialiseerd in het stroomlijnen van vertalingen uit het Engels waaraan nog het een en ander mankeerde, zei op een gegeven moment iemand bij de uitgeverij waarvoor ik die werkzaamheden verrichtte: waarom vertaal je eigenlijk zelf niet?

Ik doe het nu al een tijdje niet meer, omdat ik financieel kan overleven zonder. Wat niet betekent dat ik het niet graag deed, maar het vertalen van een roman vraagt veel tijd, zodat er van andere projecten weinig komt. Deadlines voor vertalingen zijn altijd strenger dan deadlines voor eigen werk. Ik heb het in totaal zo'n vijftien jaar gedaan en in die tijd meer boeken vertaald dan de twee die op mijn Wikipediapagina staan vermeld. Zoals gezegd lijkt het op echt werk. Je kan het acht uur per dag doen, bijvoorbeeld, je hebt een strenge deadline, en je bent een keten in een schakel, niet iemand die het allemaal zelf moet verzinnen. Het werk bestaat uit problemen die je moet oplossen, en het verschil met schrijven is dat die problemen al *bestaan*, onafhankelijk van jezelf. Iemand anders had het ook kunnen doen – dan was het resultaat anders geweest,

maar er was een vergelijkbaar resultaat geweest. Vertalen is kortom dienstbaarder dan schrijven, en dat maakt het, hoe hectisch en moeilijk het ook kan zijn, rustgevender dan schrijven.

Maar hier is een schrijver aan het woord en dan bevinden zich altijd adders onder het gras. Rustgevend, ja, dienstbaar ja, maar alleen als contrast. De afgelopen jaren hebben vertalers ervoor gelobbyd dat bij vertaalde romans naast de schrijversnaam ook de naam van de vertaler op de cover wordt vermeld en dan kan ik bij de voortgaande strijd om meer zichtbaarheid en waardering in al mijn dienstbaarheid wel denken: nou nou is dat wel nodig, voor mij hoeft dat niet, maar *mijn* naam staat sowieso al op boeken.

Ik kan, zeker in perioden dat er weer een nieuw boek van me uitkomt, zoals nu, of wanneer er weer plaatsen op long- en shortlisten te verdelen vallen, zoals bijna altijd, terugverlangen naar een bestaan als vertaler, een *dienstbaar* bestaan, jazekeer, wat leefden zij eenvoudig toen/ in stille huizen tussen het groen et cetera, zonder dat je zelf je ego opblies totdat het onwerkelijke proporties had aangenomen – maar dat verlangen heeft iets kitscherigs, iets dat niet helemaal gemeend is.

Net als ik bij het schrijven van recensies het oog van de schrijver niet altijd uit kan zetten (of misschien wel nooit) kon ik dat ook niet bij het vertalen van andermans teksten. Vereenzelviging met de schrijver van het oorspronkelijke boek betekende dat ik me vrijheden durfde te veroorloven waar dat nodig was – dan vertaalde ik niet wat er stond, maar wat de schrijver volgens mij probeerde over te brengen. Het ging hierbij nooit om spectaculaire dingen en wie zegt dat vertalers die zelf geen romans schrijven zich ook niet prima, op vergelijkbare wijze, kunnen inleven in de bedoelingen van de schrijver? Om het verschil te kunnen bepalen zou ik mezelf in twee proefpersonen moeten indelen.

Omdat ik vertaal ben ik als recensent niet per definitie milder voor vertalers; al weet ik hoe makkelijk het is om in de fout te gaan, hoe makkelijk het is om iets niet te weten. Maar een van de aangename kanten van vertalen is nu juist dat je deskundigen kunt raadplegen – vrijwel nooit zeggen ze nee, meestal zijn ze bereid je uitgebreid te helpen, voor niets, voor de lol die ze er zelf in hebben.

Ik moet zeggen dat ik me blijf verbazen dat vertalers soms de betekenis niet blijken te hebben gevonden van woorden en uitdrukkingen die gewoon zijn te vinden in het woordenboek, en uiteraard online.

Maar dan denk ik weer hoe een paar van mijn vertaalfouten ooit door een recensent werden opgesomd en veroordeeld, en daalt mijn verbazing weer.

*

Alles wat ik schrijf gaat natuurlijk op een bepaalde manier over mezelf maar meestal verberg ik dat beter dan hier, ik durf al niet meer met control F uit te vinden hoe vaak het woord 'ik' in deze lezing voorkomt, kijk, daar was er weer een – maar gelukkig is daar de veranderende wereld waarin we ons al dan niet gewillig bewegen, maar die groter is dan wijzelf, vandaar dat ik eerder inging op veronderstelde literaire generaties, en momenteel is er een maatschappelijke ontwikkeling gaande die hier ook enige aandacht verdient. Het was juist als vertaler dat ik daar het meest concreet mee te maken kreeg.

Op een avond in 2018 kreeg ik een sms'je van een kennis die op dat moment een literaire avond bijwoonde waarin het werk van de Nigeriaanse schrijfster Chimamanda Ngozi Adichie centraal stond. Twaalf jaar daarvoor had ik Adichies roman *Half of a Yellow Sun* in het Nederlands vertaald. Tijdens de avond was de vraag gerezen wat de vertaler en de uitgever van die vertaling ervan zouden vinden als in een volgende druk het woord 'blank' vervangen zou worden door 'wit'. Mijn kennis dacht: laten we dat dan meteen even aan de vertaler vragen; en deed dat vervolgens in de pauze van de bijeenkomst.

De vraag verraste me. De afgelopen twaalf jaar had ik nauwelijks aan die vertaling gedacht, ik had de afgelopen jaren sowieso geen boek meer vertaald; en nu bevond ik me opeens aan de ingang van een lastig labyrint waar overal in de heggen goudschaaltjes hingen waarop mijn woorden zouden worden gewogen. Maar vrijwel onmiddellijk schoven de heggen zich aaneen tot ze een rechte weg omzoomden die direct naar de uitgang

leidde: ik antwoordde dat ik daar geen bezwaar tegen had, dat als ik het boek nu zou vertalen, ik voor ‘wit’ gekozen zou hebben, en niet voor ‘blank’.

Het verraste mezelf eigenlijk ook – niet alleen mijn antwoord, maar ook de snelheid waarmee dat zich had aangediend. Nog voor ik kon typen ‘laat me hier even over nadenken, hoe lang duurt jullie pauze’ was ik al klaar. Het was een vreemde ervaring, alsof mijn mening over dit vraagstuk pas ontstond op het moment dat de vraag was gesteld. Daarvóór had het nog beide kanten uit gekund, maar nu de vraag was gesteld, was het duidelijk.

Het is een eenvoudige kwestie, eigenlijk. Geen van beide termen, blank of wit, is waarde vrij, beide termen zijn beladen met context en betekenis. Het is maar bij welk kamp je wil horen. Ik bij kamp wit, daar was ik snel uit, sneller dan ik zelf had geweten. Ik vond het wel verfrissend. Opeens hoorde ik bij een kamp. Het ging makkelijker dan gedacht. Er moest gewoon iemand een vraag aan je stellen.

En zo kreeg ik opeens te maken met de discussie van het moment. Waarbij ik, omdat het juiste gebruik van woorden er zo’n grote rol in speelt, onmiddellijk moest denken aan mijn kindertijd.

Ik ben opgegroeid in een orthodox-protestants milieu, en in mijn jeugd waren sommige woorden van groot belang. In de Statenvertaling, die in onze kerk werd gebruikt, werd de aanspreektitel van God geschreven als Heere, met twee e’s in het midden. In de Nieuwe Vertaling uit 1951 was dat Here geworden, met één e. Alleen dat al maakte die vertaling verdacht. Bijbels, prekenbundels, tijdschriften en boeken waarin Here zonder die dubbele e werd geschreven, lieten meteen zien waar ze bij hoorden: niet bij ons. Het gebruik van die moderne vorm was een teken van verval, werd door velen zondig gevonden, een gruwel. Toch, zou je zeggen, werd dezelfde God aangesproken. Maar dat was dan eigenlijk al niet meer zo. Als kind vond ik het al vreemd dat die kwestie zo belangrijk werd gevonden omdat het duidelijk om een Nederlands probleem ging. Zo heette in Engeland God bijvoorbeeld Lord en ik nam niet aan dat die naam ooit als Loord geschreven werd, met twee o’s in het midden.

Dat kwesties van juist woordgebruik vaak gebonden zijn aan een bepaalde taal, kan voor relativering zorgen, maar als woorden eenmaal een politieke of religieuze lading krijgen, is het niet meer een kwestie van lood om oud ijzer, gaat het niet meer om een interessant theoretisch verschijnsel. Hoe graag ik ook op mijn stoeltje in de tuin zit en het gebouw beschrijf, zo nu en dan word je gedwongen uit dat stoeltje te komen en dat is niet altijd een slechte zaak, omdat het verhelderende inzichten in zowel de wereld als je relatie tot die wereld kan opleveren.

Tegelijkertijd weet ik uit mijn jeugd ook dat elk dogmatisch geloof zijn boekhouders kent, die bijhouden welke vertaling bij wie in de kast staat, die afvinken wie welk woord gebruikt. De boekhouders van het geloof, de aanbengers van de zondaren. Woorden die laten zien waar iemand staat, zijn wachtwoorden, die al dan niet toegang kunnen verlenen, en er zijn altijd vrijwilligers die zich als poortwachters opwerpen.

Wat het geloof me *ook* opleverde, en dat was geen gering geschenk, was geloofsafval. Geen eenvoudig geschenk, maar het zorgde er wel voor dat ik begreep, moest gaan begrijpen, dat alles in beweging is. Ik was opgevoed met ideeën die rechtstreeks uit de zeventiende eeuw kwamen, en die eigenlijk al van duizenden jaren eerder dateerden. En die werden gepresenteerd met het sausje dat de negentiende eeuw over die ideeën had gegoten. De glorie van de Gouden Eeuw, het drievoudig verbond, God, Nederland en Oranje. Een in onze kringen populaire vijfdeelige Vaderlandse Geschiedenis, geschreven door de gebroeders Algra, van wie er een nog ongewild naamgever werd van een woning van Gerard Reve, dat geschiedwerk dus, had zijn titel ontleend aan een spreuk van Jan Pieterszoon Coen: *Dispereert niet*. Waarbij dan altijd werd verteld dat dat ‘wanhoop niet’ betekende. Hoe bevrijdend is het dan niet om je te verlossen van al die glorie van God en het verheerlijkte verleden. Hoe bevrijdend is het niet te beseffen dat alle godsbeelden niet eeuwig gegeven zijn, maar op een gegeven moment zijn ontstaan; net zoals alle standbeelden op een gegeven moment zijn neergezet, woorden op een gegeven moment in gebruik zijn geraakt. Het is het inzicht dat de wereld waarin we geboren zijn niet eeuwig is, niet voltooid, niet statisch. Het duurt even voor je zoiets

echt ontdekt. Wat op een bepaald moment in de geschiedenis is neergezet kan op een ander moment in de geschiedenis weer worden weggehaald, en zo stroomt het door, en daar ga je dan, opeens ontdek je dát het stroomt, dat je bijvoorbeeld onderdeel uitmaakt van een generatie die eindig is en opgevolgd wordt door de volgende, die minstens net zo eindig zal zijn et cetera zolang we tijd van leven hebben.

Hoe de tijden zijn veranderd blijkt ook uit het feit dat toen ik zo'n vijftien jaar geleden gevraagd werd of ik de roman van Adichie wilde vertalen, het voor niemand ook maar een vraag was of ik als witte man wel een boek van een zwarte schrijfster kon vertalen. De uitgever had het boek aangekocht, ze zochten een vertaler, ze geloofden in mijn kunde, ik had tijd, ik kon het geld goed gebruiken, het boek leek me wel wat, klaar.

De vraag is natuurlijk of ik het boek zou vertalen als mij die vraag nu gesteld werd. Ik heb geen idee, eerlijk gezegd. Elk antwoord op die vraag is een statement, net als het al een statement zou zijn als ik voor die vertaling gevraagd zou worden. De vanzelfsprekende achteloosheid waarmee dat vijftien jaar geleden ging, bestaat niet meer. Is dat een slechte zaak? Niet per se zou ik denken. Als achteloosheid vanzelfsprekend is, mag er best iets gebeuren, mag er best worden gewezen op het feit dat het blikveld van iedereen zijn beperkingen kent.

Ook dit is volgens mij heel erg een generatieding. Oudere generaties voeren verongelijkt aan dat zij het allemaal eigenlijk al hadden opgelost, voor altijd, en dat niemand aan hun geloofsbrieven hoefde te twijfelen, en als ze dan bepaalde woorden gebruikten, dat dat dan kon, omdat zij die gebruikten en iedereen wist dat zij deugden, dat ze aan de goede kant stonden en dat ze die goede kant ook voor komende generaties hadden gemaakt en waarom stonden die komende generaties er dan opeens op hun eigen kant te maken, van waaruit ze bovendien die aloude goede kant nog eens heftig gingen bestoken? Ik kan sympathie en begrip opbrengen voor beide kanten en schrikken van uitwassen aan beide kanten maar zodra ik iemand hoor roepen dat je bepaalde dingen niet meer mag zeggen, hoor ik daar de verlekkeerde toon van iemand die dolblij is dat hij in het verzet kan gaan in een oorlog waarin zijn

leven geen enkel gevaar loopt. En waarin hij mag zeggen wat hij wil. We moeten de wil om aangevallen te worden niet onderschatten, bij ons allemaal niet.

*

Soms verlang ik terug naar vanzelfsprekende achteloosheid. Maar het was altijd de vanzelfsprekende achteloosheid van een bepaalde groep. Laatst schreef ik voor de NRC een recensie van *Jongen met trompet*, een onlangs in het Nederlands vertaalde roman van Dorothy Baker uit 1938. De roman speelt zich af in de jazzwereld, en beide n-woorden worden er in gebruikt. In een nawoord leggen de vertalers uit waarom ze die woorden hebben laten staan. ‘Het zou,’ en ik citeer, ‘geschiedvervalsing zijn om de woorden van verteller en personages van deze roman met terugwerkende kracht te gaan kuisen’. Ik dacht erover na en gaf hen in mijn recensie gelijk, overlegde met de redactie zelfs nog welke woorden ik zou gebruiken – en toen de recensie werd gepubliceerd dacht ik: nu gaat het gebeuren, nu krijg ik de twee kampen over me heen. Er gebeurde natuurlijk helemaal niks. Maar heel even was ik ook iemand geweest die zich afvroeg: kan ik dit wel allemaal zeggen? En dan niet zozeer naar binnen keek als naar buiten, van waaruit de reactie zou komen. Best een leerzaam moment.

*

Nu ik over deze al dan niet veronderstelde cultuuroorlog schrijf, beseft ik dat ik als schrijver nog het minst, of in het geheel niet met deze kwesties te maken heb gehad, wat tot de conclusie zou kunnen leiden dat van alle rollen die ik in het literaire moeras speel, die van schrijver het minst direct met de wereld en de actualiteit te maken heeft; of andersom, dat de actualiteit zich eerst opdringt aan recensenten en vertalers. Maar wat ik aanvoer is allemaal anekdotisch bewijs.

Ik heb in het voorgaande aangegeven dat mijn schrijverschap enige invloed heeft gehad op het vertalen en recenseren. Die twee rollen hebben omgekeerd ook wel degelijk invloed gehad op mijn

schrijverschap, omdat ze zorgden voor een ander contact met uitgeverijen dan het contact dat ik als schrijver met ze had. Ik keek achter schermen, ik kwam op afdelingen waar ik anders niet was geweest, sprak met mensen die ik anders niet had gesproken – en kreeg zo een beter beeld van de literaire wereld als economisch systeem, en hoorde hoe op uitgeverijen soms over schrijvers werd gepraat. Ook dit zorgde voor relativering, net als het trio rollen op andere manieren voor relativering zorgde, dat is dus misschien het woord dat alles het beste samenvat, relativering, en dat is geen slecht woord. Voor een schrijver althans.

En als vertaler en recensent ben ik ook boeken tegengekomen die veel voor me betekenden en me anders zouden zijn ontgaan, zoals die van A.M. Homes en Maeve Brennan, om er maar twee te noemen. Ook zo ben ik als schrijver beïnvloed.

En net zoals bij de man die mijn broer en mij in het najaar van 1981 een lift gaf en behalve smid, timmerman en loodgieter nog een vierde beroep noemde, duikt hier nu ook een vierde rol op, eentje die tot nu toe onderbelicht bleef: die van *lezer*.

Daarmee is het allemaal begonnen. Voor ik schreef las ik, zonder lezer te zijn was ik geen schrijver geworden en daaruit kwamen dan weer de andere rollen voort. We zijn allemaal begonnen als lezer. En daarmee zijn we ook weer terug bij de schrijver, want hoe zeer je je als lezer ook verplaatst kan voelen naar andere gebieden, gevoelens en personages, uiteindelijk zit je altijd in het hoofd van de schrijver die het verzong. Je zit in andermans hoofd – jawel, maar niet in dat van het personage, maar in het hoofd waarin het allemaal is ontstaan. Lezers zitten in hoofden van schrijvers, ze kijken naar buiten via de ogen van de schrijver. En kijk de schrijvers daar eens zitten, ze worden gelezen en opeens zit er een ander hoofd in hun hoofd, en nog een, en nog een, pop pop pop, steeds meer hoofden in dat ene schrijvershoofd, als ik tijd had gehad had ik een animatie voor u gemaakt, maar dat zou niet kunnen want ik heb geen vak geleerd.

*

Tijdens de ontwikkeling van mijn drievuldige carrière in het literaire drijfzand heb ik nog vaak gedacht aan de man met de slechte adem die mijn broer en mij ooit in zijn Opel Kadett toeriep dat we een vak moesten gaan leren. Via de sociale media heb ik hem nog proberen terug te vinden, om hem vanavond vanaf de achterste rij zo nu en dan de titel van deze lezing uit te laten roepen, maar dat leverde niets op. Daarom besloot ik onlangs, een paar dagen geleden om precies te zijn, tot een andere methode, omdat ik in mijn dagboek had gezien dat het de volgende dag exact veertig jaar geleden was dat die man mij die lift gaf. Tegen middernacht begaf ik me naar de plek waar ik al die jaren geleden door hem was opgepikt: de liftplaats vlak bij het Amstelstation, aan het begin van de Gooiseweg. Exact om middernacht kwam een oude Opel Kadett vlak voor me tot stilstand. Toen ik instapte herkende ik hem meteen. Veertig jaar hadden weinig vat op hem gehad.

‘Ik zag je oproep op Facebook,’ zei hij.

‘Maar waarom heb je dan niet gereageerd?’ vroeg ik.

‘Dit is verhaaltechnisch toch veel beter?!’ riep hij uit. ‘Hier zitten we weer, veertig jaar later. Een echt vak heb je niet geleerd, hè?’

We reden door het donker richting Amersfoort. Zo nu en dan mompelde mijn liftgever ‘Schrijver, vertaler, recensent...’ en dan schudde hij zijn hoofd. Net toen ik op het punt stond nu eindelijk eens te vragen wat voor werk hij zelf deed, begon de motor te haperen. Even later stonden we naast de auto op de vluchtstrook. De man trok de voorklep omhoog. ‘Het voordeel van oudere auto’s,’ zei hij, ‘is dat je met een beetje mechanische kennis veel zelf kunt repareren.’ Hij deed een stap opzij en maakte een uitnodigend gebaar van mij naar de motor.

Opeens wist ik het weer. ‘Automonteur!’ riep ik. ‘Dat was het vierde beroep dat u toen noemde!’

De man knikte en keek me nog even afwachtend aan. Daarna deed hij de klep dicht, haalde een telefoon uit zijn broekzak en begon te bellen. Ik sloeg mijn jasje dicht om me heen en begon heen en weer te lopen om warm te blijven. Vanaf de weilanden schoof nevel over de snelweg, die langzaam veranderde in een steeds dichtere wordende mist. Op een gegeven moment keek ik om

en zag ik de auto niet meer staan. Met grote passen liep ik terug, nergens een auto te zien. Ik zette mijn handen aan mijn mond. 'Ik heb een vak geleerd!' riep ik in de richting waarin hij waarschijnlijk was verdwenen. Ik geloofde het zelf niet helemaal.

Hoewel.